

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHIYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Çukurova University

Journal of Faculty of Divinity

Cilt 7

Sayı 1

Ocak - Haziran 2007

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN: 1303-3670

Sahibi

Dekan Prof. Dr. Kerim YAVUZ

Yayın Kurulu

Prof. Dr. A. Osman Ateş (Başkan),
Doç. Dr. Hasan Kayıklık, Yrd. Doç. Dr. Asım Yapıcı
Yrd. Doç. Dr. Münir Yıldırım, Yrd. Doç. Dr. Nebahat Göçeri

Redaksiyon ve Dizgi

Yrd. Doç. Dr. Asım Yapıcı, Suat Aslan

Yazışma Adresi

Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi 01330 Balcalı / Adana
asimyapici@cu.edu.tr

Makalelerin bilim, dil ve hukuki bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.

Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi hakemli bir dergi olup yılda iki defa yayımlanır.

Bu sayı Çukurova İlahiyat Eğitimi Destekleme ve Geliştirme Derneği tarafından yayımlanmıştır.

Haydariyye Taifesine Yönelik Eleştiriler:

“Risâle fî Hakki't- Tâifeti'l-Haydariyye” Ekseninde

Dr. Ömer Faruk TEBER*

Atıf / ©- Teber, Ö. F. (2007). Haydariyye Taifesine Yönelik Eleştiriler: “Risâle fî Hakki't- Tâifeti'l-Haydariyye” Ekseninde. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7(1), 157-175.

Özet- Bu çalışmada Şah İsmail'in Safevî Devletini kurduktan sonra yapmış olduğu Şiileştirme politikasına ve bu yönde yürüttüğü kimi uygulamalara kısaca dikkat çekilmekte, Safevi propagandayı bir tehdit olarak algılayan Osmanlı yönetiminin, buna yönelik gerçekleştirdiği depolitizasyon üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda konu, söz konusu depolitizasyona örnek teşkil ettiğini düşünülen Arapça bir risale üzerinden değerlendirilmeye çalışılmış ve bu risale Türkçeye çevirerek orijinali ile birlikte makaleye eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler- Şia, Safevî propaganda, Osmanlı-Safevî ilişkileri

§§§

a. Giriş

Tarih boyunca mezheplerin halk kitlelerince benimsemesinde, siyasi iktidarların bu yöndeki faaliyetleri etkili olmuştur. Bir başka deyimle siyasi iktidarın, bir mezhebi resmen kabul etmesi, tebaasının da bu mezhebi kimi zaman gönüllü olarak kimi zaman da baskı yoluyla benimsemesi açısından çok kuvvetli bir neden olmuştur. Erdebil tekkesi ve etrafında oluşan zümreleşme de bu yönde bir tarihsel sürece tanıklık etmiştir. Kuzeybatı İran'da yaşayan, Sünni bir aileden gelen ve bir mutasavvıf olan Şeyh Safiyyüddin (735/1334) tarafından

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilimdalı

kurulan Tekke¹, aynı amaçlarla örgütlenmesine rağmen², Hoca Ali ile birlikte başlayan ve Şeyh Cüneyd'le hızlanan bir Şiileşme sürecine girmiştir.

Şeyh Cüneyd'in Tekkenin başına geçmesinden itibaren çoğunluğu Güney ve İç Anadolu'da yaşayan Ustacalu, Şamlu, Rumlu, Tekelü, Dulkadir, Afşar, Kaçar ve Varsak Türkmenlerine mensup aşiretler İran'a göç etmeye başladı. Cüneyd'in oğlu Şeyh Haydar'ın, maiyetindeki Türkmenlere "on iki dilimli kızıl başlık" giydirmesiyle³ birlikte farklılaşma iyice belirginleşti. Onun oğlu Şâh İsmâil'in çabalarıyla da tekke, tümüyle siyasi bir harekete dönüştü ve böylece Safevî Devleti tarih sahnesine çıkmış; Şah İsmail de şeyhlikten şahlığa yükselmiştir⁴. Şah İsmail, Safevi Devleti'ni kurduktan sonra, Şiiliği devletin resmi mezhebi haline getirerek egemenlik alanındaki bölgeleri Şiileştirmekle kalmadı; aynı zamanda devletin demografik temelini oluşturan Anadolu Türkmen halklarına yönelik de kapsamlı bir Şii propaganda faaliyetine girişti⁵. Safevilerin Anadolu'ya yönelik Şiilik politizasyonu, Osmanlılar tarafından devletin birliğini parçalayacak bir tehdit olarak algılandı ve egemenlik haklarına bir saldırı olarak değerlendirildi. Böylelikle de iki devlet arasında uzun yıllar devam edecek çok boyutlu bir savaşın fitilli ateşlenmiş oldu. Temelleri Şeyh Cüneyd ve Şeyh Haydar'la atılan ve Şah İsmail tarafından sistematik bir şekilde örgütlenen Safevi propagandası, Osmanlı Sünniliği açısından da dönüştürücü bir işlev gördü. Sünnilik, Şiilik üzerinden daha katı ve keskin kalıplar içerisinde yeniden tanımlandı. Osmanlı cephesinden bakıldığında, Safevi propagandanın ve Şiiliğin

¹ Fazlullah b. Ruzbihân el-Huncî, *Târîh-i Âlem Ârâ-yi Emînî*, (ed. Jhon E. Woods), (Çev. V. Minorsky), The Royal Asiatic Society, London 1992, s. 54; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1949, II / 222.

² Osmanlı Padişahlarının II. Bayezid ile birlikte her yıl Bursa'dan Erdebil'e çerâğ akçesi gönderiyor ve kıymetli hediyelerle Tekkenin kutsiyetine saygılarını ifade ediyor olmaları, Erdebil Tekkesi'nin Sünnî akideye olan bağlılığından kaynaklandığı söylenmelidir. Krş. Aşıkpaşâ-Zâde, *Tevârîh-i Âli-i Osmân*, Âli Bey Yay. Matbaa-i Âmire, İstanbul 1332, s.249; ayr. bkz. Hasan Onat, "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", *İslâmiyât*, C.VI, S.3, Ankara 2003, s.115.

³ Şeref Han Bitlisî, *Şerefnâme (Osmanlı-İran Tarihi)*, (trc. Mehmed Emîn Bozarıslan), İstanbul 1971, s.135; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II / 222; Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1992, s.10.

⁴ Ahmed b. Lütfullah Münecimbaşı, *Sahâifu'l-Ahbâr Fi Vakâyü'ü'l-A'sâr*, Matbaa-i Amire, III / 2.

⁵ Hoca Saadettin, *Tâcu't-Tevârih*, Ankara 1979, II / 162.

eleştirisi mahiyetinde kimi fetvalar ve reddiyeci metinler, bu sürecin temel referans çerçevesini oluşturdu.

b. Şah İsmail'in Şiileştirme Politikası

Safevî Devleti'nin kurulmasında rol oynayan en önemli unsur, Anadolu, Suriye ve bazı diğer bölgelerden katılan Türkmen oymaklardır. Onlar, Safevî tarikatı şeyhi "pîr-i müridan" diye bilinen Şah İsmail'e son derece bağlılardı⁶. Bu zümreler, Anadolu'da yaşayan, fakat zamanla Safevî tarafına göç eden Ustacalu, Şamlu, Rûmlu, Tekelü, Dulkadir, Afşar, Kaçar ve Varsak Türkmenlerine mensup aşiretlerdi⁷. Bunlar, devletin oluşumunda ve sonrasında, siyasî ve dinî alanlarda "Emîrül-ümerâ" adı altında askerî alanda önemli rol oynadılar.⁸

Şah İsmâil'in, Safevî Devletini Tebriz'de resmen kurduktan sonraki ilk ve en önemli işi tebaasının çoğunluğunu oluşturan Sünnî halkı, Şiileştirmek olmuştur⁹. Çünkü Safevî tarikatının devlete dönüşmesinden önceki süreçte bölge halkının çoğunluğu Sünnî idi¹⁰. Bu amaçla her şeyden önce Safevî hanedanının ilk hükümdarı Şah İsmâil, Ehl-i Beyt'in manevî nüfûzundan azamî derecede faydalanmak için kendisini yaklaşık yirmi beş kuşaktan ibaret bir soy zinciri ile yedinci İmam Musa Kâzım'a (ö.790), sonra da İmam Ali b. Ebî Talib (598-661) ve Hz. Peygamber'e kadar dayandırdı¹¹. Bu çaba karşılıksız kalmadı; zira Safevî Tarikatına karşı

⁶ Bu konuda bkz. Nâsiyân Yedullah, *Şiiliğin İran'da Gelişmesi ve Resmî Mezhep Oluşu*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1970-1971.

⁷ Halil İnalıcık, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İslâm", Çev. Mustafa Özel, *Dergah*, 3 (İstanbul Eylül 1992), s.16.

⁸ Bu konuda bkz. R. M. Savory, "The Safavid Administrative System", *The Cambridge History of Iran*, (Ed. Peter Jackson, Laurence Lockhart, Cambridge 1986, VI / 259.

⁹ Safevî Tarikatı Şeyh Cüneyd ile birlikte Şiiliğe mütemayil olmuş ve Şeyh Haydar, ise bu hususta daha ileri giderek tarikatı Şiileştirmeye çaba sarfetmiştir. Bununla birlikte Şiiliği Safevî Devletinde çok katı kurallarla uygulamaya koyan Şah İsmail olmuştur. Krş. Sayın Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, İstanbul 1997, s. 20, 25.

¹⁰ Vecih Kevserânî, *Osmanlı ve Safevîlerde Din-Devlet İlişkisi*, İstanbul 1992 s.46; Mirza Abbaslı, "Safevîlerin Kökenine Dair", *Bellekten*, C.XL, S.158, Ankara 1976, s.290; E. Ruhi Fiğlalı, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri* İstanbul 1990, s.147.

¹¹ R. M. Savory, "Safavid Persia", *The Cambridge History of Islam*, (Ed. P. M. Holt, Ann K. S. Lambton, Bernard Lewis), Cambridge 1930, I / 394.

halkın teveccühü, bir bakıma onların Ehl-i Beyt'e saygılarından da kaynaklanmaktaydı. Ancak bu durum tarîkatın kurucusu Şeyh Safiyyüddin tarafından söylenmiş değildi. Safevîlerin kendileri de Şeyh Cüneyd'den sonra bilinçli olarak siyasî ve sosyo-politik amaçlarla neseplerini peygamber soyuna dayandırma çabalarına göz yummuş; bunun ispatına gayret sarfetmiş ve çevrelerindeki insanları buna inandırmaya çaba harcamışlardır. Bu çaba, o dönem için ilk rastlanılan bir durum olmadığı gibi, İslam toplumu tarafından da yadırganacak bir şey değildir. Birçok mezhep ve tarikat mensubu, imamlarını veya şeyhlerini Hz. Peygamber'e; halifelere ve de imamlara dayandırmayı, egemenliği ele geçirmenin yollarından biri olarak görmüşlerdir¹².

Şah İsmâil, yalnız cismânî sıfat ve salâhiyeti hâiz bir hükümdar değil, aynı zamanda bir mürid/şeyh olarak görülmüştür¹³. Tebriz'e girdikten sonra tahta oturan Şah İsmâil, nüfusun ekseriyetinin Sünnî olmasına aldırmaksızın, devletin resmî mezhebi olarak Şîilîği kabul etti¹⁴. Şah İsmâil, Tebriz'i kontrolü altına alır almaz, başkentteki tüm devlet adamlarını mezhep değiştirmeye, onları "haydarî tac"ını giymeye zorlamıştır. Osmanlı kaynaklarına göre Şiileştirme adına pekçok baskıyı insanlara reva görerek faaliyetlerini artırmıştır¹⁵. Şah İsmail, İslâm dünyasına hakim olabileme hırsı ile Sünnî Müslümanlara son derece kötü davranmakla kalmamış¹⁶, aynı zamanda Sünnîlik karşıtı siyasetini yürürlüğe koymuştur. Örneğin "Ezân" deği-

¹² Derya Örs, *Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Târih-i Âlem Ârâ-yi Emînî'si*, (Metin Çevirisi), A.Ü. Sosyal Bil. Ens Doğu Diller ve Ed. Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.88; Corci Zeydân, *Târih-i Medeniyet-i İslâm*, I / 354.

¹³ Rumlu Hasan, (*Ahsenü't-Tevârih*) *Şah İsmail Tarihi*, s.71; Köprülü, "Âzeri", *İA*, II / 133, Nitekim Şâh İsmâil'in nesebini siyasî gayelerle Hz. Peygamber'e dayandırma çabasını, Sultan Selim, Şah İsmâil'e gönderdiği mektûplarda, kendisini aşağılayıcı bir biçimde reddederek Şah İsmâil'in peygamber soyundan olmadığını söyleyerek, ona "serdârlık sevdasından, sipâhselarlık hevâsından ferağat ederek, ancak bir zâviyede münzevî olabileceğini" söyler. bkz. Feridun Bey, *Münşeât*, I / 385-389; Mirza Abbaslı, *Safevîlerin Kökenine Dair*, s. 288.

¹⁴ C. Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, (ç. Neşet Çağatay), Ankara 1992, s. 263; Sayın Dalkıran, "İran Safevî Devleti'nin Kuruluşuna Şii İnançların Erkisi ve Osmanlı'nın İran'a Bakışı", *Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 2002, Sayı 18, s. 76.

¹⁵ Münecimbaşı, *Sahayifü'l-Ahbar*, III / 183; Kemalpaşa-Zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VIII. Defter, (neşr. Ahmet Uğur), Ankara 1997, s.250-252; Mükremin Halil Yınanç, "Akkoyunlular", *İA*, C.I, s. 262-263.

¹⁶ H. R. Roemer, "The Safavid Period", *The Cambridge History of Iran*, VI / 194; Mazlum Uyar, *İmâmiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbârîlik*, İstanbul 2000, s. 137.

tirilerek, ona "Eşhedü enne Aliyyen Velîyullâh" ifadesi eklenmiş ve camilerde ilk üç halîffenin ismine ta'n ettirilmiştir¹⁷.

c. Osmanlı Devletinin Şii Tehdidine Yönelik Tedbirleri

Osmanlı yönetimi, Şah İsmail'in iddialarına ve söz konusu uygulamalarına yanıtız kalmamıştır. Bu konuda kimi fetva ve reddiyelerle Şah İsmail'in şahsında Safevi propaganda-sının dini meşruiyeti tartışmaya açılmış, ileri sürülen kimi iddialar geçersiz kılınmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devletinin meşihat makamındaki ilk Şeyhülislâm'ı olan Zenbilli Ali Efendi (908-932/1503-1526)'den sonra bu makama gelen Kemâl Pâşâ-Zâde¹⁸ bu noktada iyi bir örnektir. O Safevîler'in Ehl-i Beyt'ten olduğu yönündeki iddiayı, verdiği fetvalarla reddeder¹⁹ ve Şâh İsmail ve iktidarının Sünnîlere karşı uyguladıkları baskı ve şiddeti şu şekilde eleştirir: "...Evel emirde kendine tabi olmayanlara pek çok işkenceler ettirdi. Çünkü o serkeş ve is-yankar, fetvâ ve takvâ ehline kıpkızıl düşmandı. Zulmet ve cehlîn kaynağı olan kalbinde, ilmin aydınlığına karşı bir düşmanlığın olduğu apaçıktı. Nihayet, nerede Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'da sabit-kadem olan âlim ve kâmil kimse varsa, Sünnet ve Cemaat'ın sarsılmaz yolundan "dön" diye zorlardı. Bunlardan bazıları -zaruretler mahzurlu olan şeyleri mübah kılar-gerekçesi ile sahabenin ileri gelenlerine buğz ettiklerini açıklarlardı. Ama çoğunluğu bildikleri doğru yoldan dönmeyip öldürücü işkenceye ve azaba sabrederlerdi. Şâh İsmail, Mevlanâ Sadedîn Taftazânî evladından ve o zamanlarda halkın örnek aldığı Herat Şeyhülislâmını altmış adet talebesi ile katletti. Şeyh Şehâbeddin evladını da tevâbî ile aynı âkibete uğrattı. İslâm'ın kubbeleri mesabesinde olan meşhur şehirleri şerîatin aydın nurundan boşaltıp, bid'at ve zulüm karanlığı ve zındıka ve dalâlet zulmeti ile doldurdu. Şühedâ makberi ve iyiler mezarlığı olan, mescitleri ve medreseleri yaktı, yıktı ve harap ettirdi. Ebû İshak Kazerûnî, Ebû Hanîfe, Abdulkâdir Geylanî, Şeyh Muhammed Sabûnî-yi Hemedânî ve *Kitâbu'l-Envâr*

¹⁷ Tahsin Yazıcı, "Safevîler", *IA*, İstanbul 1963, 10 / 54; Halil İbrahim Bulut, "Osmanlı Safevî Mücadelesinde Ulemanın Rolü: Kemal Paşazâde Örneği", *Dini Araştırmalar*, C.7, S.21, Ocak-Nisan 2005, s. 183.

¹⁸ Mecdî Mehmed, *Hadâiku's-Şakâyik Terceme-i Şakâik-i Numâniyye*, İstanbul 1269, s.380.

¹⁹ Kemal Pâşâ-Zâde, *Resâ'îlu İbn-i Kemal*, İstanbul 1316; Sayın Dalkıran, "İran Safevî Devleti'nin Kuruluşuna Şii İnançların Erkisi ve Osmanlı'nın İran'a Bakışı", s. 77.

sahibi Mevlânâ Yusuf-ı Erdebilî'nin ve bunların emsali pek çok kemal sahibi şahısların mübarek türbelerini ve mezarlarını yıktırdı, yaktırdı ve yerle bir ettirdi"²⁰.

Aslında Safevî Devleti'nin temelini atan Erdebil Tekkesi'nin Hoca Ali ve Şeyh Cüneyd'ten itibaren siyasal argümanlarla adından söz ettirmesi üzerine, Osmanlı Devlet adamları tarafından, konu iktisadî ve siyasî olarak değerlendirilmiş ve hatta Safevî taraftarlarının, Osmanlı Devleti bünyesinde meydana getirdikleri isyanlarda da ilk etapta ekonomik ve siyasî boyutlar gündeme gelmiş²¹ ise de anlaşıldığı kadarıyla sorun, dinî boyuta indirgenerek çözümlenmeye çalışılmıştır²². Bu durum, Kemal Paşa-Zade ve onun gibi pek çok alimin değerlendirmelerinde en somut ifadesini bulmaktadır.

Osmanlılar, imparatorluk olma yolunda hızla ilerlerken merkezileşmenin bir gereği olarak, daha önce Selçuklular'da ve başka devletlerde de örneğini gördüğümüz gibi, bir "sahih olan" ve "sahih olmayan din anlayışı" şeklinde bir ayrım belirlemişlerdi. Sahih olan din anlayışında, hakim olan unsur tabiatıyla Sünnilikti. Sahih olmayan din anlayışları ise genellikle Sünnilik dışı görüşlerin etkisindeki grup ve cemaatlerden oluşuyordu. Bu dönemde Sünnilik dışı olarak kabul edilen grupların, genel olarak tasavvuf eğilimli olduklarını ve umûmiyetle Şîî akîdeye yakın düşünceler savunduklarını söyleyebiliriz. Ne var ki bu tür düşüncelerin tümünün Şîî düşünce olduğunu söylemek mümkün değildir. Osmanlı Devleti'nin, birçok faktörün

²⁰ Kemâl Pâşâ-Zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman, IX. Defter*, S.K., Veliyüddin Ef. Koll. Nr. 2447, vr. 121b-122a.; Kemâl Pâşâ-Zâde, Şah İsmail ve takipçilerinin Sünnî halkı maruz bıraktığı şiddetli bir başka yerde şu şekilde ifade etmiştir: "...diyâr-ı Âzerbaycân'a azm idüb, ser-hay-i güm-râh-ı Erdebil Şâh İsmail ki, ol bed-kirdârın üzerine saçdı. Diyarberk'i ve kişver-in ekserîni elinden alub ol mağ-rûr-ı makhûr kıldı, haşem-i haşmeti tağilub harem-i hurmeti yıkıldı... cihân dârında cihân-dârdı, ejdehâ-yı Sinân cân-sitânına yutdurub, han u mân-ı Türk mân-ı bed-gün mân-ı târ-mâr itdi.", X. Defter, (haz. Şerafettin Severcan), Ankara 1996, s.29.

²¹ II. Bâyezid ile Şah İsmail arasında geçen yazışmalarda bu konu dile getirilmektedir. Şah İsmail Osmanlı sınırları içerisindeki bağlılarının kendilerini ziyaretlerine mani olunmamasını istemiş, buna karşın II. Bâyezid'in cevabı ise giden toplulukların askerden kaçtıklarını ifade etmiştir. Bkz, Hoca Saadeddîn, *Münşeât-ı Hoca Sadeddîn Efendi Rahimehullâhu Aleyh*, Reisülküttâb Nr. 921, v.193a-193b-194a

²² Bkz. Şehabeddin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İrân Seferi" *Tarih Dergisi* İstanbul 1968, C.VIII, S.22, s.52-56; Ahmet Taşgün, "Hataî'den Günümüze Anadolu Alevilerinde Farklılaşma" *Birinci Uluslararası Şah İsmail Hataî Sempozyumu Bildirileri*, 9-11 Ekim 2003, haz. Gülağ Öz, Ankara 2004, s.298.

etken olduğu bir çerçevede bu gruplarla olan iyi ilişkisini sürdürdüğü görülmektedir. Örneğin Şah İsmail'in Anadolu Türkmenlerine yönelik uyguladığı Safevî propaganda usullerine uygun bir yol takip ederek yoğun Ehl-i Beyt sevgisi esasına önem verdiği kadar, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin benimsediği Sünnîlik sınırları içerisinde kalmaya da özen gösteren Halvetiyye tarikatının desteklenmesi, Osmanlı'nın bu tutumuna örnek teşkil eder²³.

Anadolu'da yaşayan Türkmenlere yönelik Safevî halifelerinin organizasyonu altında yürütülen Safevî propagandasının en etkili tesirinin Anadolu'da mezhebî farklılaşmaya yol açmasına karşı hem Osmanlı resmi makamlarını uyarma hem de toplumu aydınlatma maksadıyla yazılmış bir çok Osmanlı arşiv belgesi, fetvâ ve risale kütüphanelerimizde yer almaktadır. Bunlardan birisini bu çalışmamızda değerlendireceğiz.

d. "Risâle fî Hakki Tâife-i Haydâriye" Başlıklı Risale'nin Değerlendirilmesi

Dürrü's-Semin isimli 12. sıradaki risalenin sonunda 184. sayfada 972 yılı istinsah tarihi olarak yer almaktadır.

Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde 276 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan "Risâle fî Hakki Tâife-i Haydâriye" adlı bu eser, Safevîlerle Osmanlılar arasındaki gelişmelere şu ana kadar bildiklerimiz dışında farklı bir zaviyeden bakan oldukça önemli bir risaledir. Risalenin içerisinde bulunduğu mecmua, 327 varaktan oluşan ve içerisinde çoğunluğu suflikle ilgili olmak üzere toplam 22 risalenin yer aldığı oldukça geniş bir mecmuadır. Bizim incelemek istediğimiz risale, yazarı belli olmayan anonim bir risaledir ve 84-87. varakları arasında ve üçüncü sırada yer almaktadır. Risalenin istinsah tarihine ilişkin bir bilgi bulunmamakla beraber, 12. sıradaki *ed-Dürrü's-Semin* adlı Risale'nin sonunda 972/1564-1565 yılının istinsah tarihi olarak verildiği görülmektedir.²⁴ Buradan hareketle Risale'nin XVI. Yüzyılda istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Ancak Risalenin daha erken bir tarihte yazıldığı içinde yer alan bilgilerden anlaşılmaktadır. Osmanlılar tarafından Reddiye amaçlı yazılan risale veya eserlerde genellikle Şah İsmail'in hedef alındığı görülmektedir. Fakat tercüme ettiğimiz risalede Şah İsmail'in ismine rastlanmamakta; Şeyh Cüneyd ve Şeyh Haydar'dan bahsedilmektedir. Dola-

²³ Bkz. Ahmed Refik, *Onaltıncı Asırda Rafızilik ve Bektaşilik*, s. 34, No:45

²⁴ Risale *ed-Dürrü's-Semin*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, Nu: 276 / 12, v. 184

yısıyla risalenin yazıldığı tarihte Safevî propagandasının başında bulunan ismin Şeyh Haydar olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim bu durum, Risalenin ismine de yansımış ve "Haydariye Taifesi" olarak karşılığını bulmuştur. Şeyh Haydar'ın hareketin başında bulunduğu sıralarda Osmanlı tahtında da II. Bayezid (1481-1512) oturmaktadır.

Bu dönem Şah İsmâil'in babası Şeyh Haydar'ın babasından tevârüs ettirdiği Osmanlı egemenlik alanlarında yaşayan Safevî propagandasına açık Türkmen zümrelerine yönelik Şiîleştirme politikalarının en yüksek seviyede uygulanmaya koyulduğu bir dönemdir²⁵. Öte taraftan Osmanlı Devleti ise aynı dönemde ilk önce Cem sultan ile II. Bayezit arasında Avru-pa'nın da içine karıştığı bir taht kavgasına sahne olmuştu. Bu zaman dilimi, Batıya yönelik sefer-i Hümâyunların düzenlendiği, Doğuda da Osmanlı-Memluk savaşlarının patlak verdiği ve yine bir Türk hanedanı olan Safevîlerin Devletleştiği bir dönemdir. Bunun yanı sıra söz konusu dönem sosyal ve kültürel olarak da devletin açık politikalar ürettiği bir devredir. Örneğin, İstanbul'da tasavvufî hayatın asıl temelleri II. Bayezid döneminde (1481-1512) atılmıştır. Siyasî ve sosyo-kültürel nedenlerden ötürü şehir hayatına giremeyen Nakşibendiyye, Halvetiyye ve Bayramiyye bu dönemde faaliyet imkânı bulabilmiş, ayrıca bâtinî zümreleri çatısı altında toplayan Bektaşîyye tarih sahnesine çıkmıştır. Bu dönemin tarikatlar tarihi açısından en önemli olayı, Bektaşîliğin toplum hayatında yerini almasıdır. 15. yüzyıl sonlarından itibaren Anadolu'da baş gösteren ve 16. yüzyılda doruk noktasına ulaşan ayaklanmalar ve bunların ardındaki kültürel zeminin Safevî propagandasıyla Şiîleşme eğilimi göstermesi, Osmanlı siyasî otoritesi tarafından yeni tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu tedbirler çerçevesinde bâtinî zümreleri, meşruiyeti siyasî otorite tarafından tanınmış bir tarikat çatısı altında toplamak ve özellikle bunu Yeniçeri Ocağı bünyesinde örgütlemek fikri kendisini çok açık biçimde belli etmektedir. Nitekim Balım Sultan'ın Dimetoka'dan gelerek II. Bayezid ile görüşmesi ve Hacı Bektaş-ı Velî Asitânesi postnişini sıfatıyla halen geçerli olan Bektaşî erkânını düzenlemesi; Devlet organlarının başında gelen Şeyhulislamlık ve çeşitli seviyelerdeki ilmiye sınıfı üyelerinden alınmış fetva ve fetvâ niteliğindeki risaleler, Safevîlerin yürüttüğü Şiî propagandalarına yönelik Osmanlı resmi makamlarının aldığı önlemlerin başında gelmektedir.

²⁵ Vecih Kevserânî, *Osmanlı ve Safevîlerde Din-Devlet İlişkisi*, İstanbul 1992, s.60; Sayın Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, s. 25, 87.

Gün yüzüne çıkarıp değerlendirmeye çalıştığımız bu risâle, Osmanlı Devletinin Safevî-Şîî tehditlerine karşı alınan önlemlerin önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Osmanlı toplumunu aydınlatmayı amaçlayan fetvâ niteliğindeki bu risale, devletin kurumsallaşmasını tamamladığı ve toplumun hayatında dinin, dini temsil eden ulemâ sınıfının devletin kurumları arasında yerini sağlamlaştırdığı bir dönemde kaleme alınmıştır. Bunun için dönemin şartlarını yansıtan bir risale olması yönüyle de önem arz etmektedir. Osmanlı Devletinde bu dönemde Sünnîlik iyice merkeze otururken halk arasında ortaya çıkan bir takım sûfî yapılanmalar ve Şîî unsurlar merkezden çevreye itilmişlerdir. Devlet idaresi İslâmiyet'in kurallarına ve özellikle Sünnîliğin esaslarına göre yürütüldüğü gibi bütün halk tabakası da bu yürütmeye uygun davranmak ve Sünnîlik dışı mezhep ve oluşumlara karşı daha dikkatli olmak durumundaydı. Bu risalede dikkat çeken önemli bir unsur da, müellifin sadece içinde yaşadığı toplumu değil özellikle devletin idarecilerini (emirler), yetkililerini Haydarî Taifesi ile daha sıkı mücadele etmeye davet etmesidir. Bu yönüyle bu risale, Osmanlı devletinde başka örneklerini de gördüğümüz Sul-tan'a ve maiyetindeki idarecilere yazılmış bir tavsiye niteliği de taşımaktadır.

Bu tür risaleler halk arasında toplumu her türlü tehdiye karşı uyarmayı hedefleyen yazılar olduğu için meşruiyetini dini öncüllerden almaya gayret etmişse de bu risalede de görüldüğü gibi çoğu zaman mevzu hadisler kullanılmış ve tarihsel kaynaklara uygun düşmeyen yanlış bilgilendirmeler de yapılmıştır. Bununla beraber bu tür fetvâ ve fetvâ niteliği taşıyan risâlelerin günümüz bilimsel araştırmaları için ihmali mümkün olmayan kaynak durumunda olduklarını söyleyebiliriz.

Bu risalede, Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'nin hakkını gasp ederek hilafeti sahiplenen ilk üç halifenin hilafetini kabul etmemeyi ön gören Şîî düşüncenin²⁶ sahibi Şeyh Haydar Safevî taifesi ile dini açıdan mücadele etmenin Osmanlı toplumuna olan vücûbiyeti vurgulanmaktadır. Risalenin müellifi, Haydarî taifesinin, Sünnîlerin yaşadığı bölgelere yönelik Şîîlik propagandası yapmalarından dolayı onlara karşı verilecek mücadeleye dinî meşrûiyet arama çabası içerisindeydi. Müellife göre Haydarî taifesi ve ona uyanlar mürteddirdir ve bunun gerekçesi de;

²⁶ Şîî-İmâmî İmâmet nazariyesi için bkz. Hasan Onat, "Şîî İmâmet Nazariyesi", *Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Der.*, Ankara 1992, 32 / 89-110.

I-Bu taife, Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve diğer bazı sahabeyi sebbetmektedirler.

II. Müctehid imamlara lanet edip Şeyh Cüneyd'i şeyhlerin kutbu ilan ederek ona ta'zim etmektedirler. Ayrıca Sünnete mugayir kılık ve kıyafete girerek küfre ve ilhada saplanmaktadır.

III. Risalede tarihin tanıklık ettiği, Anadolu'dan Safevî Tekkesine doğru büyük bir göç hareketinden söz edilmektedir. Bu sayede Anadolu'yu boşaltan Türkmen zümreler, Osmanlı Devletini sosyal ve ekonomik bir takım sorunlara maruz bırakmışlardır.

IV. Müellife göre bu taife dinin helal ve haramlarına açıkça muhalefet ettikleri için şirke düştükleri kesinleşmiştir. Bundan dolayı onların şerlerini bertaraf etmek, onları engellemek için silahlarına el koyup bu davadan dönmeleri için hapsedmenin tam zamanıdır. Çünkü onları kendi hallerine bırakmak ve onları güçlendirmek Müslümanların ızdırabını pekiştirmektedir. Bunlara Rafizîlere uygulanan cezaların aynısı uygulanmalıdır.

II. Bayezid dönemi sonlarında yazılmış bulunan bu risale, Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu dönemin sosyo-politik yapısı dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Risalenin, Sünnî akîdeyi devletin her türlü siyasî, ekonomik ve kültürel davranışının temelini yerleştiren Osmanlının Safevî tarafından gelen Şîî tehdidine karşı toplumunun birlik ve bütünlüğünü korumak amacıyla yazıldığı bilinmelidir. Bu konuda devlet yöneticilerinin gafil davrandıklarından ve gereken tedbir ve önlemleri almadıklarından bahseden risale, siyasilerin yönlendirmesiyle yazılmanın ötesinde halktan gelen tepkilere dönük bir örnek olarak düşünülebilir. Bu yönüyle aslında devletin siyasal egemenliğini ve toplumsal birliğini koruyabilmek için dini referanslarla meşruiyet arama çabası olarak da görülebilir. Bu tür risale ve fetvaların ortaya çıkarılması, gerek o döneme kısmen ışık tutması gerekse konu ile ilgili yapılacak İslâm Mezhepleri Tarihi çalışmalarına katkı sağlaması açısından önemli sayılmalıdır.

d. Risâle fi Hakki Tâife-i Haydâriye

Bismillahirrahmanirrahim,

Bize imam ve emir gönderen Allah'a hamd olsun, ki o imamın vezirleri, askerleri, alimleri, memurları, fakirleri ve besâiri-kalp gözü açık kulları-vardır. Onları kitap ve sünnet üzere kılmıştır. Salat onun varlıkların en üstünü olan peygamberi Muhammed üzerine, onun yüce âline ve şerefli ashabına ve ona tam anlamıyla kıyamete kadar tabi olanlara olsun.

Hz. Peygamber: "Sa'îd kiskançtır, ben ondan kiskancım ve Allah da benden kiskançtır. Gizli ve açık fuhsiyatları (kötülükleri) haram kılması da onun kiskançlığının göstergelerindedir."²⁷ diye buyurmuştur. O halde İslâm'ın ve dinin kiskançlığı nerededir? Selâm da hidayete ve gerçek bilgiye tabi olanlara olsun.

(Peygamber): "İslâm garip başlamıştır, başladığı gibi garibleşecektir, o gariplere müjdeler olsun"²⁸ bir başka hadis-i şerifte "din garip olarak başladı ve yine garibliğe dönecektir. İnsanların benden sonra bozduğu sünnetimi ıslah eden gariplere de müjdeler olsun!"²⁹ Günümüzde ıslah edenler nerede? Kendileri sapmış ve insanları saptıran bozguncular sayılmaz ve hesaba gelmezken, "Onlara yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayın denildiği zaman Biz ancak ıslah edicileriz derler. Dikkatli ol! Muhakkak onlar bozguncuların ta kendileridir. Fakat bunu anlamazlar ki..."³⁰

Asıl konuya gelince;

Ey emirler, erdemliler, alimler, salihler, fakirler (dervişler) kendilerini Erdebiliyye'ye nispet eden bu Haydariyye³¹ Taifesi (zümresi) hakkında ne dersiniz? Onlar büyük bir yanlışlık ve

²⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail Buhâri, *Câmi'u's-Sahih*, thk. Mustafa Boğa, Beyrut 1987, Nikâh, 106.

²⁸ Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Câmi'u-Sahih*, thk. Muhammed Fuad Abdulbakî, Beyrut trz., İmân, 145.

²⁹ Müslim, İmân, 145.

³⁰ Bakara, 2 / 11.

³¹ İslâm tarihi içerisinde Haydarîlik denilince kaynaklar, Şeyh Kutbuddîn Haydar Zâveî'ye nispetle kurulan Haydarîlikten bahsetmektedirler. Şeyh Kutbuddîn Haydar, XII. Yüzyılın sonuyla XIII yüzyılın ilk çeyreği içerisinde yaşamış büyük sûfî önderlerinden birisi olarak bilinmektedir. Kaynaklar, Kutbuddîn'in ölüm tarihini 597 / 1200 ile 618 / 1221 tarihleri veya bu iki tarih arasında bir zaman

sapkınlık (tugyan) içindedirler. Çünkü onların metodlarında tevbe, zikirlerinde ve taçlarında küfür, yalan ve bidat ve rafz alameti vardır³². Filllerinde de firavunlaşma, Melâhîde hal ve filleri vardır³³. Ne yazık ki, Emirlerimiz uyuyor; alimlerimiz susuyor, insanların avamı gafildirler, havassı ise korkmaktadır ve bu taife şeytanla birlikte sapmış ve saptırmaktadır. Bu taifenin itikadından Allah'a sığınırız. "Yeryüzünde haksız yere kibirlenen kimseleri, âyetlerimizden çevireceğim. Onlar her ayeti görseler de yine ona inanmazlar. Doğru yolu görseler, onu yol edinmezler ama azgınlık yolunu görseler onu yol edinirler"³⁴.

Onların tarikatları küfürdür zira onlar: "Allah sizi annelerinizin karnından çıkardığı zaman hiçbir şey bilmiyordunuz"³⁵ ayetine inanmamaktadırlar. Bilakis şöyle demektedirler: "Bizim şeyhimiz çocukken kâmil ve mükemmil idi hiçbir üstada ihtiyacı yoktu". Onlar yalan yanlış haberlerle ve batıl şeylerle kendi şeyhlerine iftira ediyorlar ve şeyhlerini babasına nispet ediyorlar ve şu ayete de inanmıyorlar: "...Siz annelerinizin karınlarında bulunduğunuz sırada, sizi en iyi bilendir. Bunun için kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü O, kötülükten sakınanı daha iyi

dilimin içerisinde göstermektedir. "Zâveî" nispetinden anlaşılacağı üzere, İran'da Zâve şehrinde yaşamış, dinin bağlayıcı kurallarına karşı kayıtsız bir meczub olarak yaşamıştır. Söz konusu Kutbuddîn Haydar'a nispet edilen Haydarîlik veya Haydariye, Kalenderilik cereyanı içinden doğan Kalenderiye veya Cevâlika (Cavlakiyye) tarikatlarından sonra ikinci büyük Kalenderî tarikatı olarak zikradılmekte ve esas olarak Kalenderîlik içerisinde çıkan bir akım olarak bilinmektedir. Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik Kalenderîler*, (XIV-XVII. Yüzyıllar) Ankara 1999, s.38. Burada incelediğimiz risalede geçen "Haydariye Taifesi" tarihte adına nispet edilen Şeyh Kudbuddîn Haydar ile bir ilgisi olmayıp Şah İsmâil Safevî'nin babası Şeyh Haydar (ö.1488)'in taraftarlarına atfen risâlenin yazarı tarafından isimlendirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

³² İrân bölgesi, Erdebil Tekkesi müritleri için bir nüfuz alanı sayılmazdı. Tekkeyi besleyen nüfus, daha çok Anadolu'da yaşayan göçebe ve yarı göçebe Türkmen zümreleri idi. Erdebil'deki şeyhlerini ziyaret etmek için giden Anadolu'lu müridlere: "Niçin Hz. Peygamberin Medine'deki kabrini ziyaret etmeyip de Erdebil'e gittikleri sorulduğunda, onlara biz, ölüye değil diriye gideriz cevabını vermeleri Şeyh Haydar dönemine rastlamaktadır. Bkz. Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s.12.

³³ Rafz ve melâhîde alametleri o günün şartlarında Kalenderîler hakkında zikredilmektedir. Öyleki bu gibi davranışlar sergileyen grupların varlığını ve bunların İslâmiyeti zayıflattıklarına; küfür, ibâhat, zındıklık ve ilhâdı yaşadıklarına dair bilgiler mevcuttu. Bkz. Osman Turan, "Selçuk Türkiyesi Din Tarihine Dair Bir Kaynak, Fustât ul-'Adâle fi Kavâ'id is-Saltana", *Fuad Köprülü Armağanı*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İstanbul 1953, s.532.

³⁴ A'râf, 7 / 146.

³⁵ Nahl, 16 / 78.

bilir³⁶. "Onlara; 'Allah'ın indirdiğine (ve elçiye) gelin denildiği zaman onlar, atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter dediler..."³⁷ Kendisini babasına nispet edenden ve müridleri kendisini alemin kutbu olduğunu sandıkları halde onlar arasında şeyhlik yapan kimseden Allah'a sığınırız. Bunlar işleri kendi görüşlerine (reylerine) kıyas ederler ve böylece sapıtırılar ve saptırırlar. Bunların tevbeleri ve biatları ise şirk ve yalandır. Zira Fahu'l-İslâm şöyle demiştir: "Şirkin bir türü de şeyhe yapılan tevbedir/yönelmedir. Zira bu büyük bir şirktr. Tevbe/yönelme, oruc, namaz ve hac menasiki/ibadeti gibi ancak Allah'a yapılır. Bu tevbe/ibadet sadece Allah'ın hakkıdır (ona mahsustur)³⁸. Müsned'de Hz. Peygamber (a.s.): "Tevbe ibadettir ve ancak Allah'a yapılır"³⁹. Yalanlarına gelince, Haydar'ın halifeleri biat ve tevbe alırken şöyle demektedirler: "Şeyhlerin kutbu Şeyh Haydar'ın elinden"; Haydar da biat alırken şöyle demiştir: "Şeyhlerin kutbu Şeyh Cüneyd'in elinden..." Fahu'l-İslâm şöyle demektedir: "Şirkin bir türü de ölümlerden ihtiyaç talebinde bulunmaktır; ve onlardan yardım istemek ve onlara teveccüh etmektir. Çünkü ölünün ameli kesilmiştir, onun kendisinden yardım isteyen bir tarafa kendisine bile ne bir faydası ve ne de bir zararı olabilir"⁴⁰. Şeyhin elini başkasının eline izafe etmesi şüphesiz açık bir yalandır. Onların zikirleri ise bid'attır, çünkü boğazdan (hulkumdan) telaffuz ederek (La ilahe illallah) demektedirler⁴¹. Öyle ki, bu zikrin bütün harflerinin boğaz harfi olduğu zannedilir⁴². Arapçayı bilenler bunun Allah'ın zikriyle alay etmek olduğuna hükmeder. Açıkçası bu bir bid'attır ve hatta küfürdür. Çünkü Tevhiddeki küçük bir yanlışlık bile küfürdür. Daha ayrıntılı söylemek gerekirse, bil ki; kesinlikle ilim ve ameli gerektiren bir delille/nassa muhalif her bidat küfürdür. Ve her bidat, buna (bu delille) muhalefet et-

³⁶ Necm, 53 / 32.

³⁷ Mâide, 5 / 104. Ayette geçen "ilâ'r-rasûl" sehven yazılmamıştır.

³⁸ Fahu'l-İslâm Fahu'l-İslâm Muhammed b. Muhammed Pezdevî (ö.493 / 1100), *Ehl-i Sünnet Akaidi, Usûlu'd-dîn*, trc. Şerafeddin Gölcük, İstanbul 1980, s. 35.

³⁹ Hadis-i şerif olmakla birlikte biz kaynaklarımızda bulamadık.

⁴⁰ Fahu'l-İslâm Pezdevî, s.35.

⁴¹ Tasavvuf cereyanları içerisinde yer alan bir takım tarikatlarda yapılan zikirler raks ve hareket ederek icra edilir. Osmanlı Devletinde bunu yasaklayan bir çok fetva yayınlanmıştır. Bkz. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhulislâm Ebussu'ûd Efendi'nin Fetvalarına Göre Kanunî Devrinde Osmanlı Hayatı, Fetevâ-yı Ebussu'ûd Efendi*, İstanbul 1998, s.131-141.

⁴² Fonetikle alakalı olarak maharicil hurufa işaret edilmektedir.

mez⁴³. (Bid'at) bazen zahiri olarak ameli gerektiren bir delile muhalefet eder ki, bu bir bid'at ve dalalettir ama küfür değildir. İmamlar bid'at ehlinin dalalette olduğuna ittifak etmişler ve Şerhu'l-Muhtar⁴⁴'da bu konuda icma olduğu söylenmiştir. Taçları ise bidat ve dalalet ve küfür alamettir. Çünkü Abdullah b. Abbas'tan Rasulullah (s.a.v) şöyle dediği nakledilmiştir: "Ey Abdullah!, ümmetimden isimleri süffi ve alametleri de zikir yaparken seslerini yükseltmeleri, kırmızı büyük börtkler giymek olan bir kavim çıkmadan kıyamet kopmayacaktır. Bunlar kendilerini ebrardan zannederler işte onlar kafirlerin ta kendileridir. Onların amelleri de şeytanın amelidir. Fiilleri Deccal'ın fiilidir. Alimler de onlarla hak yolunda tartışırlar. Kim (bunların kafir olduğundan) şüphe ederse kafir olur⁴⁵. İhyau'l-Ulûm'dan⁴⁶

Enes b. Malik'den Rasulullah (s.a.v.)'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Kıyametten önce ümmetime öyle bir zaman gelecektir ki; isimleri süffi olan bir kavim çıkacaktır. Bunlar ümmetimin Yahudileridir. Kafalarını traş eder seslerini yükseltirler, eşeğin anırdığı gibi anırırlar, bunların fiilleri ebrarın fiili gibi olsa da dinleri kafirlerin en sapkınidir. Bunlar alimlerle tartışırlar, bunların dinleri yoktur⁴⁷. İhyâu'l-Ulûm'dan⁴⁸. İlik bakışta bunların fiillerinin ebrarın fiili olduğunda şüphe yoktur. Ne var ki, fiilleri kafirlerin fiilleridir ve hatta daha şedid ve berbattır (galiz). Çünkü bunlar, kendilerini la ilahe illallah sözıyla gizliyor ve yapacaklarını da yapıyorlar. El-Umde⁴⁹'de Rasulullah'in şöyle dediği nakledilmektedir: "Ahir zamanda ümmetimden öyle bir kavim gelecek ki, onların başları kırmızı tencere gibi, fiilleri firavun fiilleri gibidir. Kendilerini

⁴³ Bidatın açıklanmasında, İslam'ın açık emirlerine muhalefet etmekle, sıradan bir geleneğe muhalefet etmenin ayrımını yapıyor,

⁴⁴ Abdullah b. Mahmûd el-Mavsîlî (ö.683 / 1284), *el-İhtiyâr Li-Ta'lîlî'l-Muhtâr*, adlı esere işaret ediyor.

⁴⁵ Sahih Hadis kitaplarında yer almamaktadır. Muhtemelen mevzudur.

⁴⁶ Ebû Hamîd el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-din*'i kasteddiğini düşünüyoruz.

⁴⁷ Hadis, Sahih Hadis kitaplarında yer almamaktadır. Muhtemelen mevzudur.

⁴⁸ Ebû Hamîd el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-din*.

⁴⁹ Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed el-Hanefî Aynî'nin *Umdetü'l-Kâri Şerhi Sahihî'l-Buhârî* adlı eserini referans gösterdiğini düşünüyoruz.

sûfler diye isimlendirirler ancak onlar, sapan ve saptıranlardır"⁵⁰. Tâcları ise rafz alametidir. O taç on iki imama işaret eden on iki parçadan oluşmaktadır⁵¹. Bunlar Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın isimlerini değiştirerek Ali dışındakilere söven Şi'a'dan İmâmiyye ve Revâfıza'dırlar.

Nebi (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Ashabım yıldızlar gibidir hangisine uyarısanız doğru yolu bulursunuz. Kim ashabıma yada onlardan birisine söverse Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların laneti onun üzerine olsun"⁵², Başka bir hadiste, "kırmızı ve kırmızıya boyalı (muasfer) elbiseler, kafirlerin elbiselerindedir"⁵³. El-Hasan (el-Basrî) Rasulullahın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Kırmızıdan sakınınız, kırmızı renk şeytanın zinetidir. Şeytan bostanın kırmızısını sever"⁵⁴. Onların küfrüne gelince, ikinci bir ayrıntı olarak; İhtiyar⁵⁵'a göre kim Mecûsi borkü giyerse küfrüne hükmedilir. Ebû Talip (r.a.)dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Aşırı seven ve aşırı nefret eden iki kişi helak olmuştur" ve yine şöyle demiştir: "O, ahir zamanda öyle bir

⁵⁰ İçerisinde her hangi bir mezhebi, zihniyeti ve tarikatı öven veya yeren hadisler, hadis bilginlerince mevzu olarak kabul edilmiş hadislerdir. Bkz. Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler, Menşei Tanıma Yolları, Tenkidî*, İstanbul 1997, s.180-205.

⁵¹ Şeyh Haydar müridlerini silahlandırmanın yanısıra onlara bir de üniforma denebilecek bir kıyafet hazırlattı. Buna göre müridler sırtlarına entari geçirecekler ve başlarına da Tâc-ı Haydarî denilen on iki dilimli kızıl bir kavuk giyeceklerdi. Bu konuyla ilgili olarak Safevî tarihi yazarı İskender Bey Münşî, şu bilgileri vermektedir: "Haydar Rüyasında on iki dilimli kırmızı (kızıl) keçeden taç giydiğini gördü ve müridlerinin başını bununla süslemelerini emrederek gayb aleminin ilhamıyla memur olduğunu bu sadık rüyada gördüğünü bildirdi. Türkmen tekkesini çıkarıp on iki dilimli Haydarî külahını giyip, saf niyetli müridler de bu mürşide tebaiyyet ederek bu sülale mensuplarının hepsi de bu sünneti tatbik ederek diğer halk arasında büyük bir imtiyaza malik oldular. Bunun için bu şanlı zümreye Kızılbaş ismi meşhur oldu. Haydar, hakiki ve manevî saltanatla zahirî ve dünyevî saltanatı birleştirdi. Hakikatta ehullâh ve meşâyih'in düsturu ile dindarlık ve irşad yolunun saliki; zahirde ise padişahlık gibi saltanat tahtının zineti oldu". İskender Bey Münşî, *Tarih-i Âlem Arâ-yi Abbâsî*, Tercümeleler, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Tercümeleler, C.I, s.31; Ayr. krş. Müneccim-başı, *Sahayifü'l-Ahbar*, III / 181-182; J. Von Hammer, *Osmanlı Tarihi*, terc. Mehmet Ata, İstanbul 1991, I / 339; Abdülbaki Gölpınarlı, "Kızılbaş", *İA*, VI / 789; Huart, "Haydar", *İA*, V / 387; M. Saffet Sankaya, *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Plan*, s.34.

⁵² Bu hadisin zayıf bir rivâyet olduğu birlikte Nasûrî'd-dîn el-Elbânî *el-Silsiletü't-da'ife*, Riyad trz., I / 144.

⁵³ Müslim, *Libâs*, 31.

⁵⁴ Kırmızı ve sarı renkli elbiselerin giyiminin Hz. Peygamber tarafından erkekler için uygun görülmediğine dair hadisler için bakınız, Müslim, *Libâs*.

⁵⁵ Abdullah b. Mahmûd el-Mavsılı el-Hanefî, *El-İhtiyâr Li Ta'îlî'l-Muhtâr*.

kavim gelecek ki, bizim bir parçamız olmaktan dolayı övünür şeref duyarlar ancak onlar bizden bir parça değildir. Onların kötü bir lakabı vardır ki, onlar için Revâfıza (rafiziler) denilir. Onlarla karşılaştığınızda onları öldürün çünkü onlar müşriktirler." Meymûn b. Mihran, İbn Abbâs (r.a.)'dan, o da Nebî (a.s.)'dan şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Ahir zamanda Ravafıza diye lakaplananlar diye bir (grup) gelecektir. İslâm'ı reddedecekler ve onu ellerinin tersiyle iteceklerdir. Onları öldürünüz zira onlar müşriktirler"⁵⁶. Denilir ki, bu Hadis-i Şerife dayanarak Harun er-Reşîd onları öldürmüştür. (Ebû'l-Leys es-Semerkindî'nin Bostân'dan⁵⁷ Onların fiilleri ve hareketlerinin sapıklıkları ve bozgunculukları; şeriata muhalefetleri ve şeriata muhalif cemiyetleri ise sayısız ve hesaba gelmeyecek kadar çoktur. Nihayet bir keresinde kırk bin silahlı adam Rûm tarafından Haydar'a doğru toplanarak askeri bir birlik oluşturular⁵⁸. Şu anki durum, şerlerini bertaraf etmek için onları engellemenin; silahlarına el koyup bu davadan dönmeleri için hapsedmenin tam zamanıdır. Çünkü onları kendi hallerine bırakmak, onları güçlendirmek ve Müslümanların ızdırabını pekiştirmektir. Bunları ancak hapsedmek ve engellemek durdurabilir. (Emirler) müslümanların maslahatından gafil olamazlar, dolayısıyla bunların ister Müslüman ister haraç veren (Zimmî) ve isterse harbî (Müslüman olmayan ülkede bulunanlar) olsun önde gelenlerinin teftişi emirlerin üzerine bir görevdir. Onların çoğunluğunun Müslümanlardan olduğu açıktır. "Şüphesiz Allah, adaleti, ihsanı, emreder"⁵⁹ ayeti, "Herkes çobandır ve sürüsünden/tebaasından mesuldür"⁶⁰. Ve tebaayı gözetmek devletin yöneticisine vaciptir/zorunludur. Allahu teala şöyle buyurmuştur: "İylilik ve takva üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın, Allah'tan korkun! Çünkü Allah'ın azabı çetindir"⁶¹. Yine Allahu Teala şöyle buyurmuştur: "Sakın zulmedenlere en ufak bir meyil duyma-

⁵⁶ İçerisinde bir mezhebi yeren bir hadis, metodolojik olarak mevzu olarak kabul edilmiştir. Bkz. Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler, Menşei Tanıma Yolları, Tenkidî*, İstanbul 1997, s.180-205.

⁵⁷ Ebû'l-Leys İmâmu'l-Hudâ Nasr b. Muhammed es-Semerkindî (ö.373 / 983), *Bustânü'l-Ârifin, Dâru't-Tibâ'ati'l-Amire*, İstanbul 1872.

⁵⁸ Hasan Onat, "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", *İslâmiyât*, C.6, S.3, Temmuz-Eylül 2003, s.111.

⁵⁹ Nahl, 16 / 90.

⁶⁰ Buhari, Cenâiz, 32.

⁶¹ Mâide, 5 / 2.

Yin!..⁶² yani nefislerinizi onlara meylettirmeyin. Yani kendilerinde zulüm bulunanlara meylettirmeyin yoksa size azab dokunur. Er-rukun kelimesi meyil ve kalbi muhabbet demektir. Onlara itaat etmeyin ise onların kötü amellerini ve batıl sözlerini kabul etmeyin demektir. Temmet.

⁶² Hûd, 11 / 113.

سبب الدارين الزعيم

الخطبة التي جعلها اماماً وانيراً اول وزراء وعساكر وعلماء ووفاء وفخراً وعبادتهم
على الكثرة في السنة والصلوة على رسوله صلى الله عليه وسلم وعلى آله الطاهرين وامهاتهم الكرام وانتداعه
في التمام الى يوم القيامة قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انه السيد المهيمن والزعيم الغرير والقدوس
وبن تحت حماره من القرائن ما ظهر فيها وما باطن قارئه في الاسلام والبرهان على السلام
بين شعوب الدنيا والديار والحقائق والادوات من الاسلام غريباً في سجون غريباً في ارضين غريباً في
الارضين من غريباً في الازمنة واطرافها في الارضين غريباً في الارضين غريباً في الارضين غريباً في الارضين
من بعد من سنة قارئه المصطفى في زماننا ولا يريد ولا يطمح في انفسه ولا في الناس ولا في
وانما في قبولهم لا في سجداتهم الماردين قالوا الماني مصيرون المانيهم المفسدون ولكن لا يسيرون
والارباب الماداه والفضل والعلما والصلوة والتقوا وما يقررون في حق من اهل الطائفة المبرورة
الذين تشبهون انفسهم بالمدريدية هم في غلط وطوفان لان في طريقتهم وقولهم وكرامتهم
كثير وكثير يدعونه وعلماهم الرقيق في انفسهم الغايب والمطهر والارواح والاضواء استغاثوا
الذين لا يكونون وعلماهم انفسهم وعوام الناس في كل زمان في كل مكان في كل زمان في كل مكان
من الشيطان العاقبون المصنون وتخرج بالقران اعتقادهم من الطائفة والاحكام
سبب ربه في الدنيا في كل زمان في كل مكان في كل زمان في كل مكان في كل زمان في كل مكان
سبب الرشد لا يتخذ سبباً فان يرد سبب الرشد يتخذ سبباً اما طريقهم كقرائهم
الماردين من الماية والاعراب من بطونهم الماكي لا يتكلمون شيئا بل قالوا انفسهم في حاله
العلماء في كل زمان في كل مكان في كل زمان في كل زمان في كل زمان في كل زمان في كل زمان
سببهم في كل زمان في كل مكان في كل زمان في كل زمان في كل زمان في كل زمان في كل زمان
اتقوا الله فانفسهم في كل زمان في كل مكان في كل زمان في كل زمان في كل زمان في كل زمان في كل زمان
منهم في كل زمان في كل مكان في كل زمان في كل زمان في كل زمان في كل زمان في كل زمان
فصلوا وانتم واسأله في توبتهم وسببهم في كل زمان في كل مكان في كل زمان في كل زمان في كل زمان في كل زمان

الشيخ ما تها شريكه حطيمه فان النبوة لا يكون الا لله كما لا يكون له الصلوة والسلام الا من جامله من النبوة
وغير المسلمين اذ النبي محمد السلام اتي بالخير فقال انتم في النبوة كالماء والاربعاء المبعوثه فقالوا لا
عزق الحق لا اله الا الله لا اله الا الله والما كونهم فلاقوا حطيفا واحمدا وكان الاطراف
المكافيه والسوق تبين من فوقهم المصالح الشيخ صيد وقد قال صيد ربه ما له المدايم من يد فطما المشايخ
صليته ما انشركه الا الله ومن انما فيهم الشك فطلبوا الحق من الله فله الاستغناء منهم من انما فيهم السلام
فان الله في خلقه خلقه وهو الذي انزل القلم والاحكام لئلا يفلحوا الا الله الا انه من المخلوقين فله ان يرد
الكره صيرح لا يربيه واما في ذلك من يرجع بوجهه المصالح المصالح الا الله الا انه من المخلوقين فله ان يرد
الا ما يحبه ليرود خلقه من خلقه ليقا الرب كما لا يستبرأ الا كرامة تبارك القادر الذي لا يرد عنه لانه قد قيل المظلم
في التوحيد والحق والحق هو الحق والحق هو الحق والحق هو الحق والحق هو الحق والحق هو الحق
فانما في ذلك من انشركه الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله
اجل الله في ذلك من انشركه الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله
انه من انشركه الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله
اسم صوته وعلايته من الله ومنه واصواتهم في ذلك وليسوا القائلين في الله والاشجار والحيوان
الا في ذلك من انشركه الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله
ومن انشركه الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله
على انشركه الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله
شركهم في ذلك من انشركه الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله
من انشركه الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله
لانهم يسبون انفسهم يقولون لا اله الا الله ويقولون ما يفعلون هذه العبارة وانهم انما يسبون انفسهم
المراد من اسما في ذلك من انشركه الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله
المؤمنون والامة تاسمهم خلافة الرضا وهي التي شربها لئلا يشركوا الخالق من انشركه الا الله لا اله الا الله

هذا هو الحق والحق هو الحق والحق هو الحق والحق هو الحق والحق هو الحق
والحق هو الحق والحق هو الحق والحق هو الحق والحق هو الحق والحق هو الحق
والحق هو الحق والحق هو الحق والحق هو الحق والحق هو الحق والحق هو الحق
والحق هو الحق والحق هو الحق والحق هو الحق والحق هو الحق والحق هو الحق

من النصفين يذوقون كيم اليكرو ويحذرون ويحذرون ويحذرون ويحذرون ويحذرون ويحذرون
 حيا السلام اليها عاينها في التوضيح بانها من التوحيد والوحدانية والوحدانية والوحدانية
 لها الاول والملك والخالق والحي والقيوم الاله الاله المستطاع ايضاً الفعلة الاله المستطاع ايضاً
 في الحيرة والفرح والمقصود بها ان كل من كان له من النصفين التي عليها السلام الله الملك والوحدانية
 من اذنيه والشيء الذي كان له من النصفين التي عليها السلام الله الملك والوحدانية
 الجوسم بحكمه بالكم من الاضمار ووجه كارتباطه من النصفين التي عليها السلام الله الملك والوحدانية
 مع قوله قال ربي المتعنة كبر من انشاء الفوج في كل وقت واستندوا ليسوا من انشاء الفوج
 الرضا في حقه فاذ المتعنة فمما في كل وقت في كل وقت في كل وقت في كل وقت في كل وقت في كل وقت
 هو النبي صلى الله عليه واله وسلم في كل وقت في كل وقت في كل وقت في كل وقت في كل وقت في كل وقت
 لانهم من كل وقت في كل وقت في كل وقت في كل وقت في كل وقت في كل وقت في كل وقت في كل وقت
 وذكراهم ولا يفترون ولا يفترون ولا يفترون ولا يفترون ولا يفترون ولا يفترون ولا يفترون
 اجتمعوا وفتكروا وافتكروا وافتكروا وافتكروا وافتكروا وافتكروا وافتكروا وافتكروا
 يسودهم وفتكروا وافتكروا وافتكروا وافتكروا وافتكروا وافتكروا وافتكروا وافتكروا
 حتى يتوبوا من ذلك فان في حجبهم ووجه من حجبهم ولا يفترون ولا يفترون ولا يفترون
 فقلين من الفتنة شريفة اسما وانما من المسامحة من انهم من الحزب في كل وقت في كل وقت
 اكثر من المسامحة في الله بالحق والحق والحق والحق والحق والحق والحق والحق والحق
 الرضا واصبته على ان الله الذي خلقها وخلقها وخلقها وخلقها وخلقها وخلقها وخلقها وخلقها
 والهداية والافتقار الى الله شديد المعنى فكل من اتقى الله والهداية والافتقار الى الله
 انكسر وانكسر اي ما يكون الى الذي يظلموا الاله وجوبه في الظلم فتسكن النار في حجبهم
 النار وان يكون هو اللول والمحدث بالفتنة من الاضمار والافتقار الى الله
 واقتولهم بالباطل في عتب

بقره

Criticism Against The Sect of Haidariyya
With Reference to Risala fi Haqqi Tâifa al-Haidariyya

Citation / ©- Teber, Ö. F. (2007). Criticism Against the Sect of Haidariyya with Reference to Risala fi Haqqi Tâifa al-Haidariyya. *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 7 (1), 155-177.

Abstract- In this article, a brief attention will be drawn to the Shiitization policy of Shah Ismail and some practices he executed after he founded his state, and the depoliticisation by Ottoman rules against this who regarded the Safavid propaganda as a threat will be focussed on. The matter as such has been attempted to evaluate on the basis of an Arabic treatise assumed to set an example for the depoliticisation in question and the treatise, after being translated into Turkish, has been appended, together with its original Arabic version, to the article.

Keywords- Shiite, Safavids Propaganda, Otoman-Safavids Relations.